

Маленькі трагедії (збірка в перекладі О. Грязнова)

Олександр Пушкін

"Маленькі трагедії" — збірка О.Пушкіна, складається з творів:

- "Скупий лицар";
- "Моцарт і Сальєрі";
- "Кам'яний гість";
- "Бенкет під час чуми".

Маленькі трагедії

Скупий лицар

(Сцени із Ченстоновської трагикомедії:
The covetous knight.)

Сцена 1

У башті.

А л ь б е р т а І в а н

А л ь б е р

Повинен я з'явитись на турнірі

Будь-що. Іване, покажи шолом.

Іван подає йому шолом.

Шолом пробитий наскрізь. Неможливо

Його вдягти. Новий дістати треба.

Який удар! проклятий граф Делорж!

І в а н

І ви йому добряче відплатили:

Як вибили його ви із стремен,

Добу, мов мертвий, він лежав — і, мабуть,

Іще слабий.

А л ь б е р

А все ж не має збитків;
Нагрудник уцілів венеціанський,
А груди власні: ні гроша не варті;
І витрачатись нічого йому.
Чому шолом із нього я не зняв!
А певне б зняв, коли б не засоромивсь
Я герцога і дам. Проклятий граф!
Мені він краще б голову пробив.
Ще й одягу не маю я. Востаннє
Всі лицарі сиділи у атласі
І оксамиті; в латах я один
За герцогським столом. Прийшлося брехати,
Що на турнір потрапив випадково.
А зараз що скажу? О бідність, бідність!
Як гірко нас принижує вона!

Коли Делорж важким і довгим списом
Пробив шолом і мимо проскакав,
А я, простоволосий, лиш пришпорив
Мого Еміра і, неначе вихор,
Відкинув графа, як малого пажу,
На двадцять кроків, і коли всі дами
Схопились з місць, коли сама Клотильда,
Обличчя затуливши, закричала,
І славили герольди мій удар,-
Тоді ніхто не думав про причину
Раптової хоробрості і сили!
Я розлютився за шолом пробитий,
Причиною геройству стала скупість.
Було не важко заразитись нею,
Під спільним дахом з батьком живучи.
Що бідний мій Емір?

І в а н

Він все кульгає.
Не можна вам на ньому виїжджати.

А л ь б е р

Ну, що ж тоді робить? Куплю Гнідого.
Недорого і просять за коня.

І в а н

Недорого, та де ж ті гроші взяти?

А л ь б е р

Що каже той нероба Соломон?

І в а н

Він каже, що не може без закладу

Надалі вам давати гроші в борг.

А л ь б е р

Заклад! а де мені його узяти?

І в а н

Я говорив.

А л ь б е р

Що ж він?

І в а н

А він лиш крекче.

А л ь б е р

То ти б йому сказав, що батько мій

Багатий сам, як жид, що неодмінно

Все успадкую я.

І в а н

Я говорив.

А л ь б е р

І що ж?

І в а н

Все крекче.

А л ь б е р

От напасть для мене!

І в а н

Він сам хотів прийти.

А л ь б е р

Ну, слава богу.

Без викупа не випущу його.

Стукають у двері.

Хто там?

Входить ж и д.

Ж и д

Слуга покірний.

А л ь б е р

А, з'явився

Проклятий жид! Шановний Соломоне,

Заходь сюди: так ти, я чув, віднині

Не віриш в борг.

Ж и д

Ох, лицарю ласкавий!

Клянуся вам: хотів би, та не можу.

Де гроші взяти? Втратив я усе,

Панам допомагаючи старанно.

Ніхто не платить. Вас хотів просити,

Хоч трохи повернути...

А л ь б е р

Ах ти, скнаро!

Якби у мене гроші завелись,

Чи став би я возитися з тобою?

Не опирайся, милий Соломоне,

Давай червінці. Висипи хоч сотню,

Бо знайдемо і більше.

Ж и д

Де ж їх взять?

Якби я мав ті сто червінців!

А л ь б е р

Слухай:

Не соромно тобі своїх клієнтів

Не виручать?

Ж и д

Клянусь вам...

А л ь б е р

Не клянись.

Заклада вимагаєш ти? Дурниці!

Що дам тобі в заклад? свинячу шкіру?

Коли б я міг закласти щось, давно

Продав би вже. Чи лицарського слова

Тобі, собако, мало?

Ж и д

Ваше слово

Багато значить, доки ви живі.

Як талісман, воно відкрити може

Вам скрині всіх фламандських лихварів.

Але якщо його передасте ви

Мені, єврею бідному, у спадок,

Померши рано (боже борони),

Тоді в моїх руках те слово буде

Мов ключ від скриньки, кинутої в море.

А л ь б е р

Невже раніше батька я помру?

Ж и д

Як знати? всі ми ходимо під богом;

Ще вчора цвів юнак, сьогодні вмер.

І ось його чотири сиві старці

На згорблених плечах несуть в могилу.

Барон здоровий. Років десять, двадцять —

Бог дасть, — то навіть тридцять проживе.

А л ь б е р

Ти брешеш, жиде: через тридцять років

Мені вже стукне п'ятдесят, тоді

І гроші нащо?

Ж и д

Нащо гроші? Завжди

Вони людині можуть знадобиться;

Але юнак в них бачить слуг проворних

І шле їх то туди, а то сюди.

Для старика ж вони — надійні друзі;

Їх береже він, як зіницю ока.

А л ь б е р

О! батько мій не слуг, не вірних друзів
В них бачить, а володарів; і сам
Їм служить вірно, як алжірський раб,
Як пес на ланцюгу. В своїй конурі
Живе, п'є воду, їсть сухі шкуринки,
Всю ніч не спить, все бігає та бреше.
А золото лежить спокійно в скринях.
Мовчи! Воно послужить ще мені.
Воно іще забуде як лежати.

Ж и д

Коли барона понесуть ховати,
Пролетється більше грошей, аніж сліз.
Пошли вам бог скоріше спадок.

А л ь б е р

Amen!

Ж и д

А можна б...

А л ь б е р

Що?

Ж и д

Та думав я, що засіб

Для цього є...

А л ь б е р

Який же засіб?

Ж и д

Так —

Є в мене старичок один знайомий,
Єврей, аптекар бідний...

А л ь б е р

Теж лихвар

Такий же, як і ти? Чи він чесніший?

Ж и д

Ні, лицарю. Він торг веде інакший —
Готує краплі він... Могли б чудово

Допомогти.

А л ь б е р

А що мені у них?

Ж и д

У воду, в склянку влить... трьох крапель досить;

В них ні смаку, ні кольору; а вип'є

Людина і без різі в животі,

Без болю, без нудоти помирає.

А л ь б е р

Твій старичок отрутою торгує.

Ж и д

Так — і отрутою.

А л ь б е р

І замість грошей

Мені відпустить в борг він склянок двісті,

За склянку по червінцю. Чи не так?

Ж и д

Ви смієтесь, пане, наді мною —

Ні; я хотів... можливо, ви... я думав,

Що вже барону, мабуть, вмерти час.

А л ь б е р

Як! батька отруїть! посмів ти сину...

Тримай його, Іване! Він посмів!..

Чи знаєш ти, твоя жидівська душе,

Собако, змію! зараз на воротах

Тебе повішу.

Ж и д

Вибачте мені!

Я жартував.

А л ь б е р

Іване, дай мотузку.

Ж и д

То ж тільки жарт. Я гроші вам приніс.

А л ь б е р

Геть звідси!

Ж и д і д е.

Ось до чого довела

Жадоба батька рідного! Що сміє

Пропонувати жид! Подай вина,

Мене аж трусить... Та потрібні гроші.

Біжи, Іване, за проклятим жидом,

Візьми його червінці. І сюди

Ще принеси чорнильницю. Розписку

Йому я дам. Та не веди сюди

Цього Іуду. Тільки ні, стривай,

Отрутою його червінці пахнуть,

Як срібники прапрадіда його.

Вина просив я.

І в а н

Так нема вина —

Скінчилось вже.

А л ь б е р

А те, яке прислав

В дарунок із Іспанії Ремон?

І в а н

Я ковалю заслаблomu учора

Відніс останню пляшку.

А л ь б е р

Пам'ятаю...

То дай води. І що це за життя!

Ні, вирішено — герцогу поскаржусь:

Можливо, він примусить зможе батька

Тримать мене за сина, не за мишу,

Народжену у льосі.

Сцена 2

Підвал.

Б а р о н

Як молодий гульвіса, що чекає
Побачення з лукавою вдовою
Або з дівчам обдуреним, так я
Весь день хвилини ждав, коли зійду
В таємний мій підвал, до вірних скринь.
Щасливий день! Сьогодні можу я
У шосту скриню (в скриню ще неповну)
Набуту жменю золота досипать.
Помалу, непомітно, та здається,
Скарби мої зростають. Я читав,
Що якось грізний цар своєму війську
Звелів знести землі по жмені в купу,
І горб високий виріс там — і цар
З вершини міг велично оглядати
І доли, вкриті білими шатрами,
І море, де снували кораблі.
Отак і я, приносячи по жменьці
Данину звичну в скрині, в цей підвал,
Насипав гору — з висоти її
Я можу бачить все, мені підвладне.
Чи є щось непідвладне? Наче демон
Нікчемним світом правити я можу;
Захочу — будуть зведені палаці;
У пишні і тінисті їх сади
Збіжаться німфи натовпом веселим;
І музи принесуть свою данину,
І вільний геній скориться мені;
Добропорядність і безсонна праця
Сумирно будуть ждати нагороди.
Я свисну, і до мене несміливо,
Покірно приповзе кривавий злодій,
Лизати буде руки, буде в очі
Дивитись, щоб вловити мій наказ.
Мені усе покірне, я ж — нікому;
Спокійний я; я вищий всіх бажань;
Я знаю міць мою: і з мене досить
Свідомості цього...
(Дивиться на своє золото.)
Не так багато,
Але скількох людських поневірянь,

Обманів, сліз, прокльонів, молитов
Це золото — вагомий представник!
Десь тут дублон... ось він. Його сьогодні
Вдова дала мені, але спочатку
Півдня перед вікном вона і діти
Навколішках стояли і молили.
Йшов дощ, і перестав, і знов пішов,
Обманщиця не рухалась; я міг би
Її прогнать, та щось мені шептало,
Що борг за чоловіка принесла
І не захоче гнити у тюрмі.
А цей? оцей приніс мені Тібо —
Як він дістався шахраю й неробі?
Украв, звичайно; може, й відібрав
Десь на дорозі, уночі, у лісі...
Якби всі сльози, кров уся і піт,
Що люди пролили за ці багатства,
Із надр земних раптово піднялись,
То був би знов потоп — я б захлинувся
В моїх підвалах вірних. Та пора.
(Хоче відімкнути скриню.)
Я кожен раз, як хочу відімкнути
Цю скриню, відчуваю жар і трепет.
Не страх (о ні! кого мені боятись?
Меч при мені: за золото мое
Булат відповідає), та росте
У серці почуття незрозуміле...
Як лікарі помітили, є люди,
Що мають насолоду від убивства.
Коли я ключ встромляю у замок,
То відчуваю те, що відчувати
Повинен вбивця, вдаривши ножем:
Приємно й страшно.
(Відмикає скриню.)
Ось моє блаженство!
(Сипле гроші.)
Ідіть, доволі вам блукати світом,
Служить потребам й пристрастям людським.
Спочиньте тут у спокої і силі,
Як сплять лише боги на небесах...
Бенкет для себе влаштувати хочу:

Над скринями по свічці запалю
І всі їх відімкну, і буду сам
Дивитися на ці блискучі купи.
(Запалює свічки і відмикає скрині одну за одною.)
Царюю я! Який казковий блиск!
Моя держава сильна і покірна;
В ній щастя, в ній і честь моя, і слава!
Царюю я... та хто услід мені
Над нею прийме владу? Спадкоємець!
Безумець, марнотратник молодий,
Розпусників охочий співбесідник!
Лиш я умру, він спуститься сюди
Під мирні й непорушні ці склепіння
Із натовпом улесливих придворних.
Ключі укравши з трупа, відімкне
Зі сміхом ці, набиті злотом, скрині;
І потечуть скарби мої в діряві,
Хоча й з атласу зроблені, кишені.
Він розіб'є посудини священні,
Напоїть він елеєм царським бруд —
Змарнує все... А на якій підставі?
Хіба мені це все дарма дісталось,
Жартуючи, немов тому гравцю,
Що виграє і золото гребе?
Хто зна, скількох прихованих бажань,
І пристрастей приборканих, і дум
В безсонні ночі й божевільні дні
Це коштувало? Може, скаже син,
Що обросло вже мохом серце в мене,
Що я не знав бажань і що мене
Ніколи совість змучена не гризла,
Кігтистий звір, що крає серце, совість,
Незваний гість, докучний співрозмовник,
Позикодавець грубий, клята відьма?
Від неї блідне місяць і могили
Бентежаться і мертвих висилають...
Ні, вистраждай своє багатство спершу,
А там побачим, чи захочеш, друже,
Те витрачати, що кров'ю наживав.
Якби я міг від поглядів сторонніх
Сховати свій підвал! Якби з могили

Прийти я міг, сторожовою тінню
На скрині б я сидів і від живих
Скарби мої я боронив, як нині!..

Сцена 3

В палаці.

А л ь б е р, г е р ц о г.

А л ь б е р
Володаре, повірте — надто довго
Терпів я сором бідності. Лиш крайність
Примусила поскаржитися вам.

Г е р ц о г
Я вірю, вірю: лицар благородний,
Такий, як ви, не звинуватить батька
Без крайності. Таких розпусних мало...
Надію майте: я усовістить
Його зумію тихо, наодинці.
Я жду його. Не бачились давно.
Він другом був іще моєму діду.
Я пам'ятаю, він мене малого
Саджав, бувало, на свого коня
І покривав своїм тяжким шоломом,
Неначе дзвоном.
(Дивиться у вікно.)
Хто це там іде?
Не він?
А л ь б е р
Так, мій володаре.
Г е р ц о г
Ідіть же
У ту кімнату. Я покличу вас.

Альбер іде; входить б а р о н.
Бароне, радий бачить вас здоровим.

Б а р о н
Щасливий я, володаре, що зміг

На ваш наказ з'явитись без затримки.

Г е р ц о г

Не зустрічались ми, бароне, довго.

Ви пам'ятаєте мене?

Б а р о н

Аякже.

Я бачу вас як зараз. Ви були

Дитиною прудкі. Покійний герцог

Казав мені: Філіппе (він завжди

Так звав мене), що скажеш, друже? Га?

Десь через двадцять років ти та я

Перед оцим дитям дурними будем,

Це перед вами, тобто...

Г е р ц о г

Ми знайомство

Відновимо. Ви двір забули мій.

Б а р о н

Старий я вже, володаре, старий.

Що при дворі робить мені? Вам любі

Турніри і бенкети. Я для них

Вже не годжуся. Дав би бог війну,

То зміг іще б я злізти на коня;

Ще стане сили меч старий за вас

На ворога підступного підняти.

Г е р ц о г

Бароне, нам відома ваша вірність;

Були ви діду другом; батько мій

Вас поважав. І я вас визнаю

Хоробрим, вірним лицарем. Та сядьмо.

Ви маєте дітей?

Б а р о н

Є син один.

Г е р ц о г

Чому його не бачу біля себе?

Вам двір наскучив, а йому годиться
В його літа бувати при дворі.

Б а р о н

Мій син не любить світського життя;
Він має дику і похмуру вдачу —
Навколо замку він лісами бродить,
Як олень молодий.

Г е р ц о г

Оце недобре.
Але його ми привчимо нехайно
До балів і турнірів. Ви пришліть
Його до мене; та призначте сину
Утримання, що личило б званню...
Ви спохмурніли щось; стомились, певне,
В дорозі?

Б а р о н

Мій володаре, мене
Збентежили ви трохи. Перед вами
Я б не хотів зізнатися, та зараз
Я мушу розповісти вам про сина
Те, що від вас бажав би утаїть.
Володаре, на жаль, він не достойний
Ні милостей, ні вашої уваги.
Він молодість свою проводить згубно,
В низьких пороках...

Г е р ц о г

Це тому, мабуть,
Що він один. Самотня бездіяльність,
Бароне, губить молодих людей.
Пришліть його до нас, і він забуде
Ті звички, що здобув на самоті.

Б а р о н

Пробачте, мій володаре, та справді
Не можу я погодитись на це...

Г е р ц о г

Але чому ж?

Б а р о н

Звільніть мене, прошу...

Г е р ц о г

Я вимагаю: поясніть причину

Відмови вашої.

Б а р о н

На сина я

Сердитий.

Г е р ц о г

Та за що?

Б а р о н

За чорний злочин.

Г е р ц о г

У чому ж полягає злочин той?

Б а р о н

Звільніть мене, володаре...

Г е р ц о г

Це дивно.

Чи вам за нього соромно?

Б а р о н

Так... так...

Г е р ц о г

Та що ж зробив він?

Б а р о н

Він... хотів мене...

Хотів убить.

Г е р ц о г

Убить! Так я до суду,

Як злодія, віддам тоді його.

Б а р о н

Доводити не буду я, хоч знаю,

Що справді хоче він моєї смерті,
Хоч знаю те, що намагався він
Мене...
Г е р ц о г
Що?

Б а р о н
Обікрасти.
Альбер вбігає в кімнату.

А л ь б е р
Це брехня!
Г е р ц о г
(сину)
Як сміли ви?..
Б а р о н
Ти тут! і ти посмів!..
І ти про батька міг таке сказати!..
Я, отже, перед герцогом збрехав!..
Чи я уже не лицар?

А л ь б е р
Ви брехун.

Б а р о н
І ще не вдарив грім, о боже правий!
Так підніми ж, хай нас розсудить меч!
(Кидає рукавичку, син поквапливо її підіймає.)

А л ь б е р
Спасибі, батьку! Ось твій перший дар.

Г е р ц о г
Що бачив я? Що відбулось тут щойно?
Син виклик батька сивого прийняв!
В які часи я герцогський ланцюг
Наклав на себе! Змовкніть: ви, безумче,
І ти, шалене тигреня!
(Сину)

Мені

Віддайте рукавичку цю.
(Віднімає її.)

А л ь б е р
(В сторону)
А жаль.

Г е р ц о г
Так і вчепився кігтями у неї!
Ідіть і показатися не смійте
Мені на очі, доки сам я вас
Не викличу.

А л ь б е р виходить.
А вам, нещасний старче,
Не соромно?
Б а р о н
Пробачте, пане мій...
Стоять не можу я... мої коліна
Ослабли... душно!.. душно!.. Де ключі?
Ключі, ключі мої!..

Г е р ц о г
Він вмер. О Боже!
Жахливий вік, безжалісні серця!

* * *

Моцарт і Сальєрі

Сцена 1

Кімната.

С а л ь є р і
Немає, кажуть, правди на землі,
Проте немає й вище. Це для мене
Беззаперечно, як звичайна гама.
Я народився схильним до мистецтва;
Дитиною малою, пам'ятаю,
Коли звучав орган у церкві нашій,

Я слухав і заслухувався — сльози
Солодкі і розчулені текли.
Я рано кинув ігри легковажні.
Науки всі, крім музики, мені
Були огидні; вперто й гордовито
Від них відрікся я і присвятив
Себе лиш їй. Хай перший крок важкий
І перший шлях нудний. Я подолав
Бар'єри початкові. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Повтором вправ розвинув у собі
Покірну і суху рухливість пальців
І слух природний. Музику, як труп,
Препарував я, звуки умертвивши,
Щоб вивчити гармонії закони,
І алгеброю вивірив її.
Тоді уже, обізнаний в науці,
Собі дозволив розкіш творчих мрій.
Я став творити крадькома, таємно,
Не сміючи ще й думати про славу.
Нерідко я, просидівши в кімнаті
Дві, три доби без їжі і без сну
У захваті і творчому натхненні,
Палив свій труд і холодно дивився,
Як звуки і думки, що народились
В моїй душі, із димом відлітали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
З'явився і відкрив нам таємниці,
Глибокі і захоплюючі нас,
Чи я не кинув все, що доти знав,
Що так любив, у що так палко вірив,
Чи не пішов сміливо вслід за ним,
Як той, хто брів, не знаючи дороги,
І от знайшов собі поводиря?
Постійним і напруженим зусиллям
Я врешті-решт в музичному мистецтві
Високого уміння досягнув.
Мені всміхнулась слава. У серцях
Своїм творінням я знайшов співзвучність.
Щасливий, насолоджувався мирно
Своїм трудом і успіхом, а також

І успіхами друзів молодих,
Товаришів у дивному мистецтві.
Ні! я ніколи заздрості не знав.
Ніколи! — ні тоді, коли Піччіні
Зачарував слух диких парижан,
Ані тоді, коли почув я вперше
Звучання "Іфігенії в Авліді".
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Колись раніше заздрісником мстивим,
Змією, що живою розтоптали,
Примусивши ковтати пил і бруд?
Ніхто!.. А зараз — сам скажу — віднині
Я — заздрісник. Нестерпно і безглуздо
Я заздрю, я завижую. О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній ти послало
Не в нагороду за труди і муки,
За старанність і віддану любов,
А увінчало голову безумця,
Завзятого гульвіси?.. Моцарт, Моцарт!

Входить М о ц а р т.

М о ц а р т
От жаль — побачив ти! а я збирався
Тебе невинним жартом пригостити.

С а л ь є р і
Ти тут! — Давно?

М о ц а р т
Та щойно. Йшов до тебе,
Ніс дещо показати; і якраз,
Проходячи в задумі повз трактир,
Почув я скрипку... Друже мій Сальєрі!
Смішнішого ніколи ти не чув...
Сліпий скрипаль із бідного трактиру
Розігрував *voi che sapete*. Диво!
Не втерпів і привів я скрипаля,
Щоб пригостить тебе його мистецтвом.
Ввійди!

Входить сліпий старик зі скрипкою.
Зіграй із Моцарта що-небудь!
Старик грає арію із Дон-Жуана;
Моцарт регоче.
С а л ь є р і
І ти сміятись можеш?

М о ц а р т
Ах, Сальєрі!
Невже і сам ти не смієшся?

С а л ь є р і
Ні!
Я не сміюсь, коли бездарний маляр
Мазюкає Мадонну Рафаеля,
Я не сміюсь, коли фігляр мерзенний
Підробкою безчестить Аліг'єрі.
Йди геть, старий!

М о ц а р т
Стривай же: ось тобі.
Пий за моє здоров'я.

Старик іде геть.
Ти, Сальєрі,
Не в гуморі, я бачу. Хай прийду
У слухний час.

С а л ь є р і
Що ти мені приніс?

М о ц а р т
Ні — так, дрібничку. Вчора серед ночі
Безсонниця мене не відпускала,
І в голову прийшли два-три мотиви.
Я їх сьогодні записав. Хотілось
Твою почути думку; та тепер
Тобі я заважаю.

С а л ь є р і
Добрий друже!

Коли ж мені ти заважав? Сідай;
Я слухаю.

М о ц а р т
(за фортепіано)
Ну, добре. Уяви...
Кого б? Мене — та трішечки молодшим,
Закоханого — злегка, не всерйоз —
З красунею, чи другом — хоч з тобою,
Веселого... Зненацька повний морок,
Видіння гробове, чи щось таке...
Ну, слухай же.
(Грає.)

С а л ь є р і
Ти з цим до мене йшов
І міг перед трактиром зупинитись,
Щоб слухати сліпого скрипаля!
Ти, Моцарте, не вартий сам себе.

М о ц а р т
Що ж, добре?

С а л ь є р і
Надзвичайна глибина!
Яка сміливість, сила, досконалість!
Ти, друже, бог і сам того не знаєш;
Я знаю, я.

М о ц а р т
Ба! справді? може й так...
Та божество добряче зголодніло.

С а л ь є р і
Послухай: пообідаймо удвох
В трактирі Золотого Лева.

М о ц а р т
Згода;
Я радий. Та стривай, схожу додому
Сказати жінці, щоб мене не ждала

Обідати.
(Іде геть.)

С а л ь е р і

Я жду тебе: дивись.
Ні! я не можу більше опиратись
Призначенню своєму: саме я
Повинен зупинить його — інакше
Загинемо ми всі, жерці музики,
Не я один зі славою глухою...
Навіщо нам, щоб Моцарт далі жив
І досягнув нових висот в мистецтві?
Чи він його підніме тим? О ні!
Воно впаде, як тільки Моцарт зникне:
Він спадкоємця не залишить нам.
Навіщо він? Неначе херувим,
Він декілька пісень заніс із раю,
Щоб породить безкрилі поривання
В нас, дітях праху, й знову відлетить!
Так відлітай же! чим скоріш, тим краще.

Ось дар останній бідної Ізори:
Ношу отруту років вісімнадцять.
Не раз життя здавалося мені
Нестерпним зовсім; і сидів я часто
За трапезою з ворогом беспечним;
Але ніколи шепоту спокуси
Не підкорився, хоч не боягуз,
Хоч глибоко образу відчуваю,
Хоч не тримаюсь міцно за життя.
Коли бажання смерті підступало,
Я говорив собі: можливо, знову
Життя тобі всміхнеться, почекай;
Можливо, мить захоплення настане,
Проснуться творчі сили і натхнення;
Новий, можливо, Гайден подарує
Велику насолоду для душі.
Коли я пив із ворогом залятим,
Я думав: може, зліших ворогів
Іще знайду і тяжчої образи
Зазнаю я на довгому віку —

Тоді не пропаде цей дар Ізори.
І я не помилився! Бо знайшов
Я ворога мого; бо інший Гайден
Незнану насолоду дарував.
Тепер — пора! Таємний дар любові,
Сьогодні в чашу дружби перейди.

*

Сцена 2

Окрема кімната в трактирі; фортепіано.
М о ц а р т і С а л ь є р і за столом.

С а л ь є р і
Щось ти похмурий, Моцарте?

М о ц а р т
Я? Ні!
С а л ь є р і
То що ж, скажи, тобі не до вподоби?
Обід смачний і гарне це вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

М о ц а р т
Зізнаюсь,
Мій Реквієм мене тривожить.

С а л ь є р і
А!
Ти зараз пишеш Реквієм? Відколи?

М о ц а р т
Давно вже, тижнів три. Та якось дивно...
Не говорив тобі я?

С а л ь є р і
Ні.

М о ц а р т
То слухай.

Тому три тижні пізно я прийшов
Додому. І почув, що хтось заходив
Ще вдень до мене. А за чим — не знати.
Всю ніч я думав: хто б це бути міг?
І що йому до мене? Завтра знову
Зайшов і, не заставши, не назвавсь.
На третій день я грався на підлозі
З моїм хлоп'ям. Покликали мене.
Я вийшов. Чоловік, убраний в чорне,
Поштиво уклонився і замовив
Цей Реквієм і зник. А я відразу
Писати сів — і з тих часів про мене
Немов забув мій чорний чоловік.
А я й радію: жаль було б віддати
Свою роботу, хоч давно готовий
Вже Реквієм. А я, між іншим...

С а л ь е р і
Що?

М о ц а р т
Мені зізнатись соромно...

С а л ь е р і
У чому ж?

М о ц а р т
Ніде мені спокою не дає
Мій чорний чоловік. За мною всюди
Як тінь він гониться. Ось і тепер
Мені здається — з нами він сидить.

С а л ь е р і
Та досить! Що за вигадки дитячі?
Жени думки порожні. Бомарше
Казав, бувало: "Брате мій Сальєрі,
Коли думки безрадісні обсядуть,
То відкоркуй з вином шампанським пляшку,
Або читай "Весілля Фігаро".

М о ц а р т

Так! Бомарше був приятель тобі;
Для нього ти "Тарара" написав,
Хорошу річ. Там є один мотив...
Коли щасливий, я його співаю...
Ла ла ла ла... Чи правда то, Сальєрі,
Що Бомарше когось-там отруїв?

С а л ь є р і
Не думаю: він надто був смішним
Для ремесла такого.

М о ц а р т
Він же геній,
Як ти та я. А геній і злочинство —
То речі несумісні. Чи не правда?

С а л ь є р і
Ти думаєш?
(Кидає отруту в бокал Моцарта.)
Ну, пий же.

М о ц а р т
За твоє
Здоров'я, друже, за міцний союз,
Що нас єднає, Моцарта й Сальєрі,
Служителів гармонії.
(П'є.)

С а л ь є р і
Чекай.
Чекай, чекай!.. Ти випив!.. і один?

М о ц а р т
(Кидає серветку на стіл.)
Ну, досить їсти.
(Іде до фортепіано.)
Слухай же, Сальєрі,
Мій Реквієм.
(Грає.)
Ти плачеш, друже?

С а л ь е р і

Сльози

Я вперше ллю: і боляче, й приємно,
Немов тяжкий обов'язок відбув,
Немов цілющий ніж мені відсік
Відмерлий орган! Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх зовсім. Поспішай
Ще звуками мою наповнить душу...

М о ц а р т

Якби усі так відчували силу
Гармонії! Та ні: тоді і світ
Не зміг би існувати; хто б тоді
Турботами життя бажав займатись?
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало, тих щасливців безтурботних,
Що користь повсякденну зневажають,
Єдиного прекрасного жерців.
Ти згоден? Та недобре щось мені,
Немов би хворий я; піду засну.
Тож прощай!

С а л ь е р і

До зустрічі.

(Один.)

Заснеш

Ти, Моцарте, надовго! Та невже
Не геній я? Бо геній і злочинство —
То речі несумісні. Ні, неправда:
А Бонаротті? чи і то брехня
Тупого натовпу — і не вбивав нікого
Великий будівничий Ватікану?

* * *

Кам'яний гість

L e p o r e l l o. O statua gentilissima
Del gran' Commendatore!..
...Ah, Padrone!
Don Giovanni.

Сцена 1

Д о н Г у а н і Л е п о р е л л о .

Д о н Г у а н
Тут ночі почекаємо. Нарешті
Ми досягли воріт Мадриду! Скоро
Я полечу знайомими шляхами,
Закутавшись плащем, під капелюхом.
Як думаєш? впізнають так мене?

Л е п о р е л л о
Ні! Дон Гуана важко упізнати!
Таких, як він, до біса!

Д о н Г у а н
Ти жартуєш?
Та хто ж мене впізнає?

Л е п о р е л л о
Перший сторож
Або гітана, п'яний музикант
Або свій брат, зухвалий кавалер,
Зі шпагою при боці і в плащі.

Д о н Г у а н
Ну, не біда, хоч і впізнають. Тільки б
Не стріти десь самого короля.
Всіх інших я в Мадриді не боюсь.

Л е п о р е л л о
А завтра ж інші королю нашепчуть,
Що Дон Гуан покинув самовільно
Заслання і з'явився у Мадрид —
Що він із вами зробить?

Д о н Г у а н
Та — поверне.
Напевне ж, голови не відрубає
Мені, немов державному злочинцю.
Мене заслав, бо він мене любив;

Заслав, щоб не могла мені помститись
Убитого сім'я...

Л е п о р е л л о
Отож бо й є!
Сиділи б ви собі спокійно там.

Д о н Г у а н
Слуга покірний! ледве-ледве я
Не вмер там із нудьги. І що за люди,
Що за земля! А небо?.. справжній дим.
Ну, а жінки? Та я не проміняю,
Мій вірний, нерозумний Лепорелло,
Простої андалузької селянки
На всіх тамтешніх пещених красунь.
Сподобались вони мені спочатку
Очима голубими, білизою
Та скромністю — а більше новизною.
Та, слава богу, швидко здогадався —
Побачив я, що з ними знатись гріх —
Усі немов фігури воскові;
А наші!.. Та послухай, щось знайоме
Мені це місце; ти впізнав його?

Л е п о р е л л о
Як не впізнати: монастир оцей
Я пам'ятаю. Їздили сюди ви.
А там, в гаю, я коней сторожив.
Заняття не з найкращих. Ви, напевне,
Приємніше проводили тут час,
Ніж ваш слуга.

Д о н Г у а н
(задумливо)
Інезо бідолашна!
Померла вже; я так її любив!

Л е п о р е л л о
Інеза! — чорноока... пам'ятаю.
Три місяці за нею увивались,
Аж поки-то лукавий допоміг.

Д о н Г у а н

У липні... уночі. Згадати дивно:

Я щось знайшов у погляді сумному,

В устах її блідих і помертвілих.

Красунею її ти не вважав.

І дійсно, що було в ній дуже мало

Воістину прекрасного. Лиш очі,

Вони одні. Та погляд... більш ніколи

Я погляду такого не зустрів.

А голос був і тихий, і слабкий.

Та чоловік у неї був суворий,

Ревнивий дуже... О, моя Інезо!

Л е п о р е л л о

Що ж, ви на ній не зупинились.

Д о н Г у а н

Правда.

Л е п о р е л л о

А будем жити, знайдуться і інші.

Д о н Г у а н

Авжеж.

Л е п о р е л л о

Тепер яку ми у Мадриді

Шукати розпочнемо?

Д о н Г у а н

О, Лауру!

Я зразу побіжу до неї.

Л е п о р е л л о

Згода.

Д о н Г у а н

До неї прямо в двері — а застану

Когось у неї — викину в вікно.

Л е п о р е л л о

Звичайно. Ну, уже ми й звеселились.

Недовго нас покійниці тривожать.
Хто там іде?
Входить монах.
М о н а х
Вона приїде зараз
Сюди. Хто тут? не слуги Дони Анни?

Л е п о р е л л о
Ні, ми самі господарі собі,
Гуляєм тут.

Д о н Г у а н
А ви кого ждете?

М о н а х
Приїхати повинна Дона Анна
Провідати гробницю чоловіка.

Д о н Г у а н
Як Дона Анна? Жінка командора,
Убитого... забувся ким?

М о н а х
Розпусним,
Безсовісним, безбожним Дон Гуаном.

Л е п о р е л л о
Ого! Про Дон Гуана поговорка
Пролізла навіть в мирний монастир,
І там уже хвалу йому співають.

М о н а х
Він, може, вам знайомий?

Л е п о р е л л о
Нам? ніскільки.
А де-то він тепер?

М о н а х
Немає тут,
Він засланий далеко.

Л е п о р е л л о
Слава богу!

Чим далі він, тим краще. Всіх би їх,
Розпусників, в один мішок та в море.

Д о н Г у а н
Що ти верзеш?

Л е п о р е л л о
Мовчіть: то я навмисне...

Д о н Г у а н
Так тут і поховали командора?

М о н а х
Тут; спорудила пам'ятник дружина
І приїжджає кожен день сюди
За упокій душі його молитись
І плакати.

Д о н Г у а н
От дивна удова!
Собою гарна?

М о н а х
Ми красу жіночу,
Монахи, не повинні помічати.
Та гріх брехать; не може і угодник
В її красі чудовій не зізнатись.

Д о н Г у а н
Тож недарма покійник був ревнивим
І Дону Анну під замком тримав.
Ніхто із нас не зустрічав її,
А з нею я б хотів поговорити.

М о н а х
О, Дона Анна із чоловіками
Розмови не веде.

Д о н Г у а н
А з вами, отче?

М о н а х
Зі мною справа інша; я монах.
Та ось вона.

Входить Д о н а А н н а.

Д о н а А н н а
Мій отче, відімкніть.

М о н а х
Іду, сеньйоро; я на вас чекаю.
Дона Анна іде за монахом.

Л е п о р е л л о
Ну що, яка?

Д о н Г у а н
Її не видно зовсім
Під цим вдовиним чорним покривалом.
Хіба вузеньку п'ятку я помітив.

Л е п о р е л л о
І досить з вас. Уява ваша буйна
Все інше за хвилину домалює;
Проворніша вона за живописця.
Вам все одно, хоч з чого б розпочати,
Із брів, чи з ніг.

Д о н Г у а н
Послухай, Лепорелло,
Я з нею познайомлюсь.

Л е п о р е л л о
От іще!
Потрібно дуже! Чоловіка вбив,
Ще й хоче бачить сльози удовині.
Безсовісний!

Д о н Г у а н

Тим часом вже і смерклося.

Тож поки місяць не зійшов на небі

І в сутінки не обернув пільму,

Ввійду в Мадрид.

(Іде геть.)

Л е п о р е л л о

Іспанський гранд, як злодій,

Чекає ночі й місяця боїться!

Життя прокляте! Довго ще таскатись

Мені за ним? Уже немає сил.

Сцена 2

Кімната. Вечеря у Л а у р и.

П е р ш и й г і с т ь

Клянусь тобі, Лауро, що ніколи

Так досконало досі ти не грала.

Як глибоко ти зрозуміла роль!

Д р у г и й

Як розвила! із силою якою!

Т р е т і й

З яким мистецтвом!

Л а у р а

Так, мені сьогодні

Вдавались кожен рух і кожне слово.

Я віддавалась вільному натхненню.

Слова лились, немов би народила

Не пам'ять їх, а щойно серце...

П е р ш и й

Правда.

Ще і тепер твої палають щоки,

А очі просто сяють. Не проходить

Захоплення. Лауро, не давай

Йому в собі даремно охолонуть;

Хоч заспівай!

Л а у р а
Подай мені гітару.
(Співає.)

В с і
О браво! браво! дивно! незрівнянно!

П е р ш и й
Спасибі, чарівнице. Ти серця
Лікуєш нам. З життєвих насолод
Кохання лиш за музику солодше;
Але й кохання — музика... Поглянь:
Розчулився сам Карлос, гість похмурий.

Д р у г и й
Прекрасні звуки! скільки в них душі!
Чий ж слова, Лауро?

Л а у р а
Дон Гуана.
Д о н К а р л о с
Що? Дон Гуан!

Л а у р а
Їх написав для мене
Мій вірний друг, невірний мій коханець.

Д о н К а р л о с
Твій Дон Гуан безбожник і мерзотник,
А ти дурна.

Л а у р а
Ти з розуму зійшов?
Та зараз я звелю тебе зарізати
Прислужникам, хоч ти іспанський гранд.

Д о н К а р л о с
(Встає.)
Поклич же їх.

П е р ш и й

Лауро, перестань;

І ти не сердься теж. Вона забула...

Л а у р а

Що брат його у чесному двобою

Гуаном був убитий? Справді: жаль,

Що не він сам.

Д о н К а р л о с

Я дурень, що розсердивсь.

Л а у р а

Ага! таки зізнався ти, що дурень.

Давай миритись.

Д о н К а р л о с

Винен я, Лауро,

Пробач мені. Та знаєш: я ніяк

Не можу чути це ім'я байдуже...

Л а у р а

Чи винна ж я, що на язык мені

Оце ім'я приходить повсякчасно?

Г і с т ь

Ну, щоб і зовсім відлягло від серця,

Ще заспівай нам.

Л а у р а

Добре, на прощання,

Бо ніч уже. То що ж вам заспівать?

А, слухайте.

(Співає.)

В с і

Чарівно, незрівнянно!

Л а у р а

Бувайте ж, гості.

Г о с т і

Прощавай, Лауро.
Виходять. Лаура зупиняє Дон Карлоса.

Ти, навіжений! можеш залишитись,
Сподобався мені ти; Дон Гуана
Ти нагадав, коли мене ти лаяв
І скреготів зубами.

Д о н К а р л о с
От щасливець!
Так ти його любила.
Лаура ствердно киває.
Дуже?

Л а у р а
Дуже.
Д о н К а р л о с
І зараз любиш?

Л а у р а
Ні, у цю хвилину
Я не люблю. Любити двох не можна.
Тепер люблю тебе.
Д о н К а р л о с
Скажи, Лауро,
Котрий же рік тобі?
Л а у р а
Вже вісімнадцять.

Д о н К а р л о с
Ти молода... і будеш молодою
Ще років п'ять чи шість. Навколо тебе
Ще років шість вони крутяться будуть,
Тебе голубить, пестить, вихвалять,
І уночі співати серенади,
І друзів убивать на поєдинках —
Усе заради тебе. Та коли
Змарнієш ти, і очі западуть,
І зморщені повіки почорніють,
І сивина твої усипле коси,
І будуть говорити тобі: "стара!" —

Тоді що скажеш ти?

Л а у р а

Тоді? Про це

Навіщо й думать? Що це за розмова?

І звідкіля думки такі у тебе?

Піди — відкрий балкон. Там чисте небо,

Повітря нерухоме, ніч лимоном

І лавром пахне, і яскравий місяць

У синяві блищить, густій і темній,

І сторожі кричать протяжно: "Ясно!.."

У цей же час на півночі — в Парижі —

Можливо, небо хмарами укрите,

Іде холодний дощ і вітер дме.

А нам яка печаль? Послухай, любий,

Я хочу, щоб всміхнувся ти мені...

Отак-то!

Д о н К а р л о с

Мила відьмо!

Стукають.

Д о н Г у а н

Гей! Лауро!

Л а у р а

Хто там? і чий це голос?

Д о н Г у а н

Відчини...

Л а у р а

Невже!.. О, боже!..

(Відмикає двері, входить Дон Гуан.)

Д о н Г у а н

Здрастуй...

Л а у р а

Дон Гуане!..

(Лаура кидається йому на шию.)

Д о н К а р л о с
Як! Дон Гуан!..

Д о н Г у а н
Лауро, любко мила!..
(Цілує її.)
Хто в тебе там, моя Лауро?

Д о н К а р л о с
Я,
Дон Карлос.

Д о н Г у а н
От негаданно зустрілись!
Я завтра весь до ваших послуг.

Д о н К а р л о с
Ні!
Негайно — тут.

Л а у р а
Дон Карлосе, спиніться!
Ви зараз не на вулиці — ви в мене —
Тож вийдіть геть.

Д о н К а р л о с
(не слухаючи її)
Я жду тебе. Давай,
З тобою шпага.

Д о н Г у а н
Ну, якщо тобі
Не терпиться, будь ласка.
Б'ються.

Л а у р а
Ай! Гуане!..
(Кидається на постіль.)
Дон Карлос падає.

Д о н Г у а н

Вставай, Лауро, все скінчилось.

Л а у р а

Що?

Убив? прекрасно! в мене у кімнаті!

А що мені, дияволе, робити?

Куди його я діну?

Д о н Г у а н

Та, можливо,

Він ще живий.

Л а у р а

(оглядає тіло)

Живий! дивись, проклятий,

Ти прямо в серце ткнув — не міг вже мимо,

І навіть кров його не йде із рани,

Не дихає вже зовсім.

Д о н Г у а н

Що робить?

Він сам цього хотів.

Л а у р а

Ех, Дон Гуане!

Завжди ти щось, не думаючи, зробиш,

А все не винен... Звідки ти тепер?

Давно ти тут?

Д о н Г у а н

Я тільки-но приїхав,

І то таємно — не простив король.

Л а у р а

І зразу ти згадав свою Лауру?

Це добре. Та не віриться мені.

Ти йшов, напевне, мимо випадково

І дім побачив.

Д о н Г у а н

Ні, моя Лауро,

Спитай у Лепорелло. Я лишив

Його за містом. І пішов Лауру
Шукати у Мадриді.
(Цілує її.)

Л а у р а
Милий мій!..
Чекай... при мертвому! що з ним робити?

Д о н Г у а н
Залиш його: перед світанком, рано,
Я винесу його, плащем укрити,
І покладу на перехресті.

Л а у р а
Тільки
Дивись, щоб не побачили тебе.
Як добре ти зробив, що ти з'явився
Хвилиною пізніше! бо у мене
Твої дружки вечеряли і щойно
Пішли собі. Коли б ти їх застав!

Д о н Г у а н
Лауро, і давно його ти любиш?

Л а у р а
Кого? ти, мабуть, мариш.

Д о н Г у а н
А зізнайся,
Чи зраджувала часто ти мене
В мою відсутність?

Л а у р а
Ну, а ти, гульвісо?
Д о н Г у а н
Скажи... Ні, потім будем розмовлять.

*

Сцена 3

Пам'ятник командору.

Д о н Г у а н

Усе на краще: вбивши ненароком
Дон Карлоса, відлюдником сумирним
Я тут сховавсь — і бачу кожен день
Мою вдову привабливу, і нею
Помічений, здається. Дотепер
Ми віддалік тримались, та сьогодні
Заговорити хочу; вже пора.
Як розпочать? "Насмілюсь...", краще так:
"Сеньйоро..." ет! хоч що б прийшло на думку,
Те і скажу я їй без підготовки,
Імпровізуючи слова кохання...
Пора б вже їй приїхати. Без неї —
Я думаю — скучає командор.
Яким його тут велетнем зробили!
Могутні плечі! Що за Геркулес!
А сам покійник був малим і кволим.
Навшпиньки вставши тут, не міг би руку
Цій статуї до носа дотягнуть.
Коли за Ескур'ялом ми зійшлися,
Наткнувся він на шпагу і завмер
Точнісіньким метеликом на шпильці.
А був суворим, гордим і сміливим...
А! ось вона.
Входить Дона Анна

Д о н а А н н а

Він знову тут. Мій отче,
Я перервала роздуми самотні,
Пробачте.

Д о н Г у а н

Я повинен вибачатись,
Сеньйоро, перед вами. Може, я
Печалі вашій литись заважаю.

Д о н а А н н а

Ні, отче мій, печаль моя в мені;
При вас мої молитви можуть вільно

Підноситись до неба — я прошу
І вас свій голос з ними об'єднати.

Д о н Г у а н
Мені молитись з вами, Доно Анно!
Такого щастя я не заслужив.
Я не наважусь грішними вустами
Повторювать святі моління ваші —
Я тільки віддалік благоговійно
Дивлюсь на вас, коли, схилившись тихо,
Волосся чорне ви на мрамур білий
Розсиплете — тоді мені здається,
Що на гробницю ангел прилетів.
В збентеженому серці не знаходжу
Тоді молитви. Я дивлюся мовчки
І думаю — щасливий той, чий мрамур
Її гарячим подихом зігрітий
І скроплений небесними слізьми...

Д о н а А н н а
Як дивно ви говорите!

Д о н Г у а н
Сеньйоро?

Д о н а А н н а
Мені... забули ви.

Д о н Г у а н
Що недостойний
Відлюдник я? що грішний голос мій
Звучати поруч з вами не повинен?

Д о н а А н н а
Мені здалося... я не зрозуміла...

Д о н Г у а н
Ах, бачу я, що ви про все дізнались!

Д о н а А н н а
Про що дізналась?

Д о н Г у а н

Так, я — не монах .

До ніг припавши, вибачить благаю.

Д о н а А н н а

О боже! встаньте, встаньте... Хто ж ви є?

Д о н Г у а н

Я — жертва безнадійної любові.

Д о н а А н н а

О боже мій! це чути біля гроба!

Ідіть собі.

Д о н Г у а н

Хвилину, Доно Анно,

Одну хвилину!

Д о н а А н н а

А якщо хтось прийде!..

Д о н Г у а н

Заперті грати. Хоч одну хвилину!

Д о н а А н н а

Ну? що? чого ви хочете?

Д о н Г у а н

Померти.

Негайно, зараз, біля ваших ніг.

Хай бідний прах мій тут же поховають —

Не біля праху, милого для вас, —

Не тут — не зовсім близько — десь подалі,

Там — на порозі — поблизу дверей,

Щоб каменя мого могли торкнутись

Ви сукнею своєю чи ногою,

Коли сюди, не горду цю гробницю,

Ітимете невітні слъози лить.

Д о н а А н н а

Ви, мабуть, божевільний.

Д о н Г у а н

Чи бажать

Померти, Доно Анно, — знак безумства?

Коли б я був безумець, я б хотів

Лишитися живим, я б мав надію

Любов'ю зворушити ваше серце;

Коли б я був безумець, я б проводив

Всі ночі біля вашого балкону

І співом серенад тривожив сон;

Не став би я ховатись, а усюди

Старався б, щоб помітили мене;

Коли б я був безумець, я б тоді

В мовчанні не страждав...

Д о н а А н н а

Мовчання ваше

Занадто голосне!

Д о н Г у а н

О Доно Анно!

Лиш випадок тут винен, а інакше

Моєї таємниці ви б не знали.

Д о н а А н н а

І ви давно вже любите мене?

Д о н Г у а н

Не знаю сам — недавно чи давно,

Та лиш відтоді я ціну дізнався

Миттєвостям життя, лише з тих пір

І зрозумів, що значить слово щастя.

Д о н а А н н а

Ідіть же — ви людина небезпечна.

Д о н Г у а н

Я небезпечний! Чим?

Д о н а А н н а

Боюсь вас слухать.

Д о н Г у а н

Замовкну я; лиш не женіть того,
Для кого бачить вас — одна відрада.
Надіями даремними не тішусь,
Нічого не прошу, але повинен
Я бачить вас, якщо вже до життя
Засуджений.

Д о н а А н н а
Ідіть, бо тут не місце
Таким розмовам і таким безумствам.
В мій дім приходьте завтра. Покляніться
Повагу зберегти таку ж до мене;
Я вас прийму, та ввечері, пізніше, —
Нікого не приймаю я з тих пір,
Як овдовіла...

Д о н Г у а н
Ангеле прекрасний!
Хай втішить бог вас, як самі ви нині
Утішили нещасного страждальця.

Д о н а А н н а
Ідіть же геть.

Д о н Г у а н
Іще одну хвилину.

Д о н а А н н а
Ні, треба йти самій... ніяк не можу
Молитися. Збентежили мене
Розмови світські; вухо вже давно
Від них у самоті відвикло. — Завтра
Я вас прийму.

Д о н Г у а н
Іще не смію вірить,
Не смію щастю до кінця віддатись...
Я завтра вас побачу! — і не тут,
Не крадькома!

Д о н а А н н а

Так, тільки завтра, завтра.
Як вас зовуть?

Д о н Г у а н
Дієго де Кальвадо.

Д о н а А н н а
Бувайте, Дон Дієго!
(Іде геть.)

Д о н Г у а н
Лепорелло!
Входить Лепорелло.

Л е п о р е л л о
До ваших послуг?

Д о н Г у а н
Милий Лепорелло!
От щастя!.. "Завтра — ввечері, пізніше..."
Мій Лепорелло, завтра приготуй...
Я радий, як дитина!

Л е п о р е л л о
Говорили
Ви з удовою? Може, вам вона
Сказала мимохідь два теплих слова
Або її благословили ви?

Д о н Г у а н
Ні, Лепорелло, ні! Вона просила
Прийти до неї завтра!
Л е п о р е л л о
Та невже!
Усі такі ви, вдови.

Д о н Г у а н
Я щасливий!
Співати ладен, обійняти всіх.

Л е п о р е л л о

А командор? що скаже він на це?

Д о н Г у а н

Ти думаєш, він буде ревнувати?

Напевне ж ні; людина він розумна

І, мабуть, вмерши, зовсім присмирнів.

Л е п о р е л л о

Ні; ви лишень на статую погляньте.

Д о н Г у а н

І що ж?

Л е п о р е л л о

Здається, дивиться вона

На вас сердито.

Д о н Г у а н

Слухай, Лепорелло,

Проси її до мене завітати —

Ні, не до мене, а до Дони Анни.

Л е п о р е л л о

Навіщо звати статую у гості?

Д о н Г у а н

Не для розмови чемної, звичайно, —

Проси її прийти до Дони Анни

Пізненько завтра ввечері і стати

На варті край дверей.

Л е п о р е л л о

Охота вам

Так жартувать!

Д о н Г у а н

Проси ж.

Л е п о р е л л о

Але...

Д о н Г у а н

Іди!

Л е п о р е л л о
О статує, преславна і прекрасна!
Сеньйор мій Дон Гуан покірно просить
Відвідати... Їй-богу, я не можу,
Так страшно.

Д о н Г у а н
Боягуз! ось я тобі!
Л е п о р е л л о
Сеньйор мій Дон Гуан вас просить завтра
У дім дружини вашої надвечір
Прийти і стати в дверях...
Статуя киває головою на знак згоди.
Ой!

Д о н Г у а н
Що там?
Л е п о р е л л о
Ой, ой... Умру!

Д о н Г у а н
Що сталося з тобою?
Л е п о р е л л о
(киваючи головою)
Та статуя...
Д о н Г у а н
Ти кланяєшся!
Л е п о р е л л о
Ні,
Не я, вона!
Д о н Г у а н
Верзеш ти казна що!
Л е п о р е л л о
Ідіть самі.
Д о н Г у а н
Ну що ж, дивись, ледащо.
(до статуї)
Прошу тебе з'явитись, командоре,
У дім вдови, де завтра буду я,
І стати в дверях вартовим. Що? будеш?
Статуя киває знову.
О боже!

Л е п о р е л л о
Що? я ж говорив...

Д о н Г у а н
Ходімо!

*

Сцена 4

Кімната Дони Анни.
Дон Гуан і Дона Анна.

Д о н а А н н а
Я прийняла вас, Дон Дієго; тільки
Боюся я, що бесіда печальна
Наскучить швидко: бідна удова,
Все згадую я втрату чоловіка
І посмішку мішаю зі слізьми.
А ви?

Д о н Г у а н
Я насолоджуюся мовчки
Можливістю побути наодинці
Із вами, Доно Анно. Тут — не там,
Не біля гроба мертвого щасливця,
Що ідолом зробився мармуровим, —
Я бачу вас нарешті.

Д о н а А н н а
Дон Дієго,
Так ви ревнивий. Чоловік і мертвий
Вас мучить?

Д о н Г у а н
Ревнувати я не смію.
Він ваш обранець.

Д о н а А н н а
Ні, мої батьки
За Дон Альвара видали мене.
Були ми бідні, Дон Альвар — багатий.

Д о н Г у а н

Щасливець! він скарби свої порожні
Приніс до ніг богині; ось за що
Дістав блаженство райське він! Якби
Я вас зустрів раніше, без вагання
Мій сан, мої багатства, все віддав би
За погляд ваш єдиний і, мов раб,
Виконував священну вашу волю;
Читав би у очах бажання ваші,
Щоб мовчки попереджувати їх,
Щоб все життя вам казкою здавалось.
На жаль, не це судилося мені.

Д о н а А н н а

Дієго, я прошу вас, перестаньте.
Мені любить не можна, бо вдова
Повинна бути вірною і гробу.
Коли б-то знали ви, як Дон Альвар
Мене любив! О, Дон Альвар, напевне,
Закоханої дами не прийняв би,
Коли б він овдовів. Він був би вірним
Покійниці своїй.

Д о н Г у а н

Не мучте серця,
Нагадуючи майже щохвилини
Про чоловіка. Досить вам карать
Мене, хоч кари заслужив я.

Д о н а А н н а

Чим же?
Ви узами не зв'язані святими
Ні з ким. І у любові ви не винні
Ні перед богом, ні переді мною.

Д о н Г у а н

Вам так здається.

Д о н а А н н а

А хіба ви винні
Переді мною? То мені признайтесь.

Д о н Г у а н
Ніколи, ні!

Д о н а А н н а
Дієго, що це значить?
Ви завинили чимось? То скажіть.

Д о н Г у а н
Нізащо, ні!

Д о н а А н н а
Дієго, це так дивно:
Я вимагаю, я прошу.

Д о н Г у а н
Ні, ні.

Д о н а А н н а
А! Так-то ви моїй покірні волі!
А що мені ви зараз говорили?
Що ви б рабом моїм бажали бути.
Дієго, я розсерджусь: признавайтесь
Чим завинили ви переді мною?

Д о н Г у а н
Ви можете зненавидіть мене.

Д о н а А н н а
Ні, ні. Заздалегідь я вас прощаю,
Але бажаю знати...

Д о н Г у а н
Не бажайте
Жахливу таємницю розгадать.

Д о н а А н н а
Жахливу! ви замучили мене,
Все більше розпалюючи цікавість.
І як мене ви скривдити могли?
Я вас не знала — в мене ворогів
Немає зовсім. Вбивця чоловіка

Один і є.

Д о н Г у а н

(про себе)

Вже близько й до розв'язки.

Скажіть мені, нещасний Дон Гуан

Знайомий вам?

Д о н а А н н а

Ні, зроду я його

Не бачила.

Д о н Г у а н

Але в душі до нього

Ворожі ви?

Д о н а А н н а

З обов'язку дружини.

Та ви весь час збиваєте мене

З питання головного, Дон Дієго,-

Я хочу...

Д о н Г у а н

А якби ви Дон Гуана

Зустріли десь?

Д о н а А н н а

Тоді кинджал у серце

Я б злодію встромила.

Д о н Г у а н

Доно Анно,

Де твій кинджал? Ось груди. Бий!

Д о н а А н н а

Дієго!

Ви що?

Д о н Г у а н

Я не Дієго, я Гуан.

Д о н а А н н а

О боже! ні, не може бути, не вірю.

Д о н Г у а н
Я Дон Гуан.
Д о н а А н н а
Неправда.
Д о н Г у а н
Я убив
Твого Альвара й зовсім не жалкую,
І не шукай розкаяння в мені.

Д о н а А н н а
Що чую я? Ні, ні, не може бути.

Д о н Г у а н
Я Дон Гуан, і я тебе люблю.

Д о н а А н н а
(падаючи)
Де я?.. де я? мені погано.

Д о н Г у а н
Небо!
Що з нею? що з тобою, Доно Анно?
Опам'ятайся, встань: це твій Дієго,
Це твій покірний раб.

Д о н а А н н а
Залиш мене!
(слабко)
О, ти мій ворог — ти забрав у мене
Все, що в житті...

Д о н Г у а н
Божественне створіння!
Я свій удар спокутувати буду
Найтяжчим, найстрашнішим покаранням.
Накажеш — вмру; накажеш — буду жити
Для тебе лиш...

Д о н а А н н а
Це дійсно Дон Гуан...

Д о н Г у а н

Його вам описали, чи не так,
Розпусним злодієм. – О Доно Анно,-
Чутки, можливо, не в усьому брешуть,
На совісті моїй багато зла.
Я справді довго був покірним учнем
Спокуси і розпусти. Та відтоді,
Як я побачив вас, мені здається,
Душею я воскрес, переродився.
У вас я полюбив добропорядність,
І вперше я покірно перед нею
Німію і навколішки стаю.

Д о н а А н н а

О, Дон Гуан — я знаю — красномовний;
Спокусник хитрий, чула я також.
Ви, кажуть ще, розбещений безбожник,
Ви справжній демон. Скільки ви згубили
Жінок нещасних?

Д о н Г у а н

Ні одної досі
Із них я не любив.

Д о н а А н н а

І я повірю,
Що Дон Гуан кохає перший раз,
Що не шукав в мені нової жертви!

Д о н Г у а н

Коли б я вас задумав обманути,
Чи я б признався, чи назвав ім'я,
Якого ви не можете і чути?
Де ж видно тут обдуманість, підступність?

Д о н а А н н а

Хто знає вас? Та як могли прийти
Сюди ви; тут могли б вас упізнати,
І ваша смерть була б невідворотня.

Д о н Г у а н

Що значить смерть? за мить одну солодку

Життя не жаль віддати.

Д о н а А н н а

Але як

Вам вийти звідсіля, необережний!

Д о н Г у а н

(цілуючи їй руки)

І вас життя злочинного Гуана

Турбує! Так ненависті немає

В душі твоїй небесній, Доно Анно?

Д о н а А н н а

Якби я вас ненавидіть могла!

Однак, уже пора нам розпрощатись.

Д о н Г у а н

Коли ж ми знов побачимось?

Д о н а А н н а

Не знаю.

Колись.

Д о н Г у а н

То, може, завтра?

Д о н а А н н а

Де?

Д о н Г у а н

Отут.

Д о н а А н н а

О Дон Гуане, серцем я слабка.

Д о н Г у а н

На знак, що ти прощаєш, поцілунок...

Д о н а А н н а

Пора, іди.

Д о н Г у а н

Один, холодний, мирний...

Д о н а А н н а

Який ти невідв'язний! на, бери.

Що там за стук?... сховайся, Дон Гуане.

Д о н Г у а н

Прощай же, до побачення, кохана.

(Виходить і вбігає знову.)

А!

Д о н а А н н а

Що там? А!..

Входить статуя командора.

Дона Анна падає.

С т а т у я

На поклик я з'явився.

Д о н Г у а н

О боже! Доно Анно!

С т а т у я

Кинь її,

Кінець всьому. Тремтиш ти, Дон Гуане.

Д о н Г у а н

Я? ні. Я звав тебе і не боюся.

С т а т у я

Дай руку.

Д о н Г у а н

Ось вона... яке тяжке

Десниці мармурової стискання!

Облиш мене, пусти — роздавиш руку...

Я гину — це кінець — о Доно Анно!

Провалюються.

* * *

Бенкет під час чуми

(Із Вільсонової трагедії: The city of the plague)

Вулиця. Накритий стіл. Кілька чоловіків і жінок,

що бенкетують.

М о л о д и й ч о л о в і к
Вельмишановний голово! Я хочу
Усім нам нагадати про людину,
Чиї постійні вигадки і жарти,
Чиї слівця і відповіді гострі,
Такі дошкульні і такі дотепні,
Нам оживляли бесіду застільну
І розганяли морок, котрий нині
Зараза, гостя наша, насилає
На кращі, найблискучіші уми.
Недавно зовсім наш загальний регіт
Його насмішки славив; неможливо,
Щоб ми серед веселого бенкету
Забули Джексона! Тут навіть крісло
Стоїть порожнє, нібито чекає
Жартівника — та він уже пішов
В своє холодне житло під землею...
Хоч, певне, красномовніший язик
Не замовкав до нього у могилі;
Та нас багато ще живих, і нам
Ще сумувати нічого. Отож,
Я пропоную вшанувати пам'ять
З веселим дзвоном келихів і сміхом,
Немов би він живий.

Г о л о в а
Він вибув перший
Із кола нашого. Тож пиймо мовчки
За упокій його...

М о л о д и й ч о л о в і к
Хай буде так!
Всі п'ють мовчки.

Г о л о в а
Твій голос, мила Мері, так виводить
Пісень народних жалісливі звуки;
Тож заспівай нам сумно і протяжно,
Щоб потім безоглядніше віддатись

Веселощам, як той, хто від землі
Відірваний, до неї повернувся.

М е р і
(співає)

Ще недавно, наче рожа,
Сторона моя цвіла;
У неділю церква божа
Завжди повною була;
Безтурботних діток в школі
Долинали голоси,
І виблискувало в полі
Лезо гострої коси.

Зараз церква запустила;
Школа замкнена давно;
Хлібна нива перезріла
І осипалось зерно;
І село, мов попелище,
Сиротиною стоїть —
Тихо скрізь — лиш кладовище
Не пустіє, не мовчить.

Щохвилини мертвих носять,
А вуста людей живих
Безнадійно бога просять
В рай забрати душі їх!
Щохвилини смерть-примара
Цей продовжує абсурд,
І могили, як отара,
Тісно туляться у гурт!

І якщо мене могила
Вже чекає на путі,
Ти, кого я так любила
У короткому житті,
Я молю: не наближайся
До труни, коханий мій,
Вуст безкровних не торкайся,
Краще осторонь постій.

І залиш село відразу,
В той же день його покинь.
Пережди хоч рік заразу
І душею відпочинь.
І коли хвороба схлине,
Ти відвідай бідний прах;
А Едмонда не покине
Дженні навіть в небесах!

Г о л о в а

Задумлива і щиросердна Мері,
Ми дякуєм за жалісливу пісню!
В минулі дні чума така ж, напевне,
Відвідала і твій далекий край.
Тоді звучали зойки і квиління
На берегах потоків і струмків,
Що протікають весело і мирно
Крізь дикий рай шотландської землі;
І чорний рік, коли скосило стільки
Відважних, добрих і прекрасних жертв,
Лишив про себе пам'ять ненадійну
Хіба що у простій селянській пісні,
Сумній, але приємній... Далебі,
Ніщо так не печалить у розвагах,
Як звуки, що беруть за серце нас!

М е р і

Якби ж то я ніколи не співала
Ніде, окрім як дома, у батьків!
Вони любили слухати мене;
Мені і досі інколи здається —
Співаю біля рідного порогу.
Мій голос кращим був тоді, бо він
Був голосом невинності...

Л у ї з а

Нікому
Такі пісні тепер вже не потрібні!
Хоч є ще душі, що готові тануть
Від сліз жіночих, сліпо вірять їм.

Вона вважає, що слізливий погляд
Пасує їй — а думала б так само
Про посмішку свою, тоді, напевне,
Все б посміхалась. Вальсингам хвалив
Красунь північних співи: ось вона
І розстогналась. Я терпіть не можу
Шотландського волосся жовтизну.

Г о л о в а

Послухайте: я чую стук коліс!

Їде візок, наповнений мертвими тілами.
Негр управляє ним.
Ого! Луїзі млосно; а здавалось,
Що в неї в грудях серце чоловіче.
Але жорстокий ніжного слабкіший,
І дивний страх живе в душі безстрашній!
Хлюпни води їй, Мері, у обличчя.

М е р і

Ганьби і туги випадкова сестро,
Дай пригорну тебе.

Л у ї з а

(приходячи до тями)

Жахливий демон

Мені приснився: чорний, білоокий...

Він звав мене у свій візок. У ньому
Лежали мертві люди — й белькотіли
Жахливі і нечувані слова...

Скажіть мені: у сні це відбувалось,
Чи їхав він і справді?

М о л о д и й ч о л о в і к

Ну, Луїзо,

Розвеселись — хоч вулиця і стала
Для нас єдиним сховищем від смерті,
Притулком для бенкетів безтурботних,
Та знаєш, цей візок, страшний і чорний,
Усюди має право роз'їжджать.
Ми пропускать його повинні! Слухай

Ти, Вальсингаме: щоб спинити сварки
І вигадки жіночі, заспівай
Нам пісню, жартівливу і веселу,
Натхнену не шотландською журбою,
А буйну і живу, вакхічну пісню,
Народжену під дзвін киплячих чаш.

Г о л о в а

Ні, краще я вам заспіваю гімн

На честь чуми, — я написав його
Вночі, коли ми з вами розпрощались.
Мені бажання дивне римувати
Прийшло уперше! Слухайте ж мене:
Для пісні голос мій хрипкий підходить.

Г о л о с и б а г а т ь о х

Цей гімн на честь чуми! Давайте слухать!
На честь чуми! прекрасно! браво! браво!

Г о л о в а

(співає)

Коли розлючена Зима,
Як грізний вождь, веде сама
На нас згуртовані дружини
Своїх морозів і снігів,-
Назустріч їй тріщать каміни,
А з-за столів лунає спів.

*

Отак безжалісна Чума
Тепер іде на нас сама
І сподівається зібрати
Врожай небачений. А ти
Під стук могильної лопати
Що вдієш? Чим допомогти?

*

Як від бешкетниці Зими,
Замкнемось ми і від Чуми!
Під крики, жарти і куплети

В бокалах втопимо уми
І, знов справляючи бенкети,
Уславим вторгнення Чуми.

*

Є дивний захват у бою,
І у безодні на краю,
І в штормовому океані,
Між хвиль могутніх і пітьми,
І у пустелі, в урагані,
І навіть в подиху Чуми.

*

Все, що загрожує й страшить,
Для серця смертного таїть
Незрозумілу насолоду,
Як у незвідане поріг!
Щасливий той, хто у негоду
Її в собі відчути зміг.

*

Отож, хай славиться Чума!
Нас не лякає смерті тьма:
З життям вже зведено рахунки!
І не вино з бокалів ми —
П'ємо дівочі поцілунки,
Можливо... сповнені Чуми!
Входить старий священик.

С в я щ е н и к

Безбожні і безсовісні безумці!
Ви дикими піснями і бенкетом
Злочинно глумитеся над спокоєм,
Який усюди встановила смерть!
Молюся я на похоронах кожних
Поміж блідих обличч на кладовищі,
А ваші співи й вигуки розпусні
Бентежать мир гробів — і навіть землю
Над мертвими тілами потрясають!
Якби жінок і стариків моління
Не освятили спільної могили, —
Подумати б я міг, що то чорти

Померлого безбожника шматують
І у п'їтму його зі сміхом тягнуть.

К і л ь к а г о л о с і в
Майстерно він розкажує про пекло!
Іди, старий! іди куди ішов!

С в я щ е н и к
Я закликаю вас святою кров'ю
Ісуса, розіп'ятого за нас,
Бенкет свій страхітливий припинити,
Якщо зустріти хочете на небі
Оплакані недавно вами душі.
Розходьтесь по домівках!

Г о л о в а
Ні! Вони
У нас сумні, а юність любить радість.

С в я щ е н и к
Невже це ти, той самий Вальсінгам,
Який тому три тижні, на колінах,
Труп матері своєї обіймав
І на її могилі побивався?
Ти думаєш, вона тепер не плаче,
Не квилить гірко десь у небесах,
Коли із жахом дивиться на землю,

Де син її в розпусті бенкетує,
Де він пісні співає безсоромні
Між молитов і стогонів людських?
За мною йди!

Г о л о в а
Навіщо ти приходиш
Мене вмовлять? Не можу, не повинен
Я за тобою йти: я тут тримаюсь
І розпачем, і спогадом страшним,
І повним усвідомленням падіння,
І нездоланим жахом порожнечі,
Яку у себе дома зустрічаю,

І новизною буйних цих бенкетів,
І звабною отрутою вина,
І ласками (пробач мені, Господь,) —
Хоч грішного, та милого створіння...
Тінь матері не викличе мене
Звідсіль — вже пізно — чую голос твій,
Що закликає, — визнаю зусилля
Мене спасти... Старий, іди із миром;
Та хто з тобою піде — прокляну!

Г о л о с и б а г а т ь о х
О браво! браво! Маєш гідну відсіч!
Ось проповідь тобі! Пішов! Пішов!

С в я щ е н и к
До тебе закликає дух Матільди!

Г о л о в а
(встає)
Клянись мені, піднісши вгору руку,
Клянися перед небом, що навіки
У спокої залишиш це ім'я!
О, тільки б від очей її безсмертних
Сховати це видовище! Колись
Вона мене вважала чистим, гордим —
І у моїх обіймах знала рай...
Де я? Святе дитя любові! бачу
Тебе я там, куди мій грішний дух
Вже досягнуть безсилий...

Ж і н о ч и й г о л о с
Він безумний, —
Він марить про дружину, що померла!

С в я щ е н и к
Ходім, ходім...

Г о л о в а
Прошу, заради бога,
Залиш мене!

С в я щ е н и к

Врятуй тебе господь!

Прощай, мій сину.

Іде геть. Бенкет продовжується.

Голова залишається у глибокій задумі.

* * *

Переклад: Грязнов Олександр Андрійович